

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

2026-YIL
IYUN/6-SON, I-QISM

ISSN: 2992-8982

<https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz/>

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Elektron nashr. 2026-yil, iyun.

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Sayfullo Normatovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Siddiqova Sadoqat G'afforovna, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Maxmudov Nosir, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Samadov Asqarjon Nishonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Ikrom Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xajiyev Baxtiyor Dushaboyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Hakimov Nazar Hakimovich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Musayeva Shoirazimovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), professor
Ali Konak (Ali Ko'nak), iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor (Turkiya)
Cham Tat Huei, falsafa fanlari doktori (PhD), professor (Malayziya)
Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldix'ja o'g'li, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dots.
Faxridinov Zafarjon Faxridin o'g'li, O'zb. Res. Bosh prokuraturasi HIJQKD boshqarma boshlig'i
Utayev Uktam Choriyevich, Anijon viloyati prokurorining o'rinbosari
Ochilov Farkhod, O'zb. Res. Bosh prokuraturasi IJQK Departamentining Namangan viloyati boshqarmasi boshlig'i
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Axmedov Javohir Jamolovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), katta o'qituvchi
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), v.b. dots.
Djudi Smetana, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Krissi Lyuis, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Glazova Marina Viktorovna, Iqtisodiyot fanlari doktori (Moskva)
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Sevil Piriyeva Karaman, falsafa fanlari doktori (PhD) (Turkiya)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon o'g'li, TDIU ITI departamenti rahbari
Ochilov Bobur Baxtiyor o'g'li, TDIU katta o'qituvchisi
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent.
Abdukarimova Dinara Rustamxonovna, bank-moliya akademiyasi professori, DSc., professor.
Ikramov Murod Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Nazarova Ra'no Rustamovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:

Salimov Okil Umrzokovich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Abdurakhmanov Kalandar Khodjavevich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Rae Kwon Chung, South Korea, Honorary Professor at TSUE, Nobel Prize Laureate
Osman Mesten, Member of the Turkish Parliament, Head of the Turkey–Uzbekistan Friendship Society
Akhmedov Durbek Kudratillayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Sayfullo Normatovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Kalonov Mukhiddin Bakhridinovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Siddikova Sadokat Gafforovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences
Khudoykulov Sadirdin Karimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Makhmudov Nosir, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Samadov Askarjon Nishonovich, Candidate of Economic Sciences, Professor
Slizovskiy Dmitriy Yegorovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Ikrom Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Eshtayev Alisher Abduganiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khajiyev Bakhtiyor Dushaboyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khakimov Nazar Khakimovich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Musayeva Shoira Azimovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Professor
Ali Konak, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor (Turkey)
Cham Tat Huei, Doctor of Philosophy (PhD), Professor (Malaysia)
Foziljonov Ibrokhimjon Sotvoldikhoja ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Fakhriddinov Zafarjon Fakhriddin ogli, Head of the DCEC under the Prosecutor General's Office of the Rep. of Uzb.
Utayev Uktam Choriyevich, Deputy Prosecutor of Anijan Region
Ochilov Farkhod, Head of the Namangan Regional Department of the Department of Internal Affairs of Rep. of Uzb.
Buzrukkhonov Sarvarkhon Munavvarkhonovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Akhmedov Javokhir Jamolovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences
Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Technical Sciences, Senior Lecturer
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Acting Associate Professor
Judi Smetana, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Chrissy Lewis, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Glazova Marina Victorovna, Doctor of Sciences in Economics (Moscow)
Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Sevil Piriyeva Karaman, Doctor of Philosophy (PhD) (Turkey)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon ugli, Head of the Department of Scientific Research and Innovations, TSUE
Ochilov Bobur Bakhtiyor ugli, Senior lecturer at TSUI
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor.
Abdukarimova Dinara Rustamkhanovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Ikramov Murod Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Nazarova Ra'no Rustamovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Po'latov Baxtiyor Alimovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xalikov Suyun Ravshanovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Rustamov Ilhomiddin, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Kamilova Iroda Xusniddinovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
G'afurov Doniyor Orifovich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Fayziyev Oybek Raximovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, katta o'qituvchi
Babayeva Zuhra Yuldashevna, mustaqil tadqiqotchi
Komilova Nilufar Karshiboyevna, Geografiya fanlari doktori, professori
Umirzoqov Ja'sur Artiqboy o'g'li, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent
Zebo Kuldasheva, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Board of Experts:

Berkinov Bazarbay, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Pulatov Bakhtiyor Alimovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khalikov Suyun Ravshanovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Rustamov Ilhomiddin, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Khakimov Ziyodulla Akhmadovich, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Kamilova Iroda Xusniddinovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics
Gafurov Doniyor Orifovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogy
Fayziyev Oybek Raximovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Tukhtabayev Jamshid Sharafetdinovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Khamidova Faridaxon Abdulkarimovna, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Yakhshiboyeva Laylo Abdisattorovna, Senior Lecturer
Babayeva Zuhra Yuldashevna, Independent Researcher
Komilova Nilufar Karshiboyevna, Doctor of Geographical Sciences, Professor
Umirzokov Jasur Artiqboy ugli, Doctor of Economic Sciences (DSc), Associate Professor
Zebo Kuldasheva, Doctor of Economic Sciences (DSc), Associate Professor

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti,
O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi huzuridagi Iqtisodiy
jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti

Jurnalning ilmiyligi:

“Yashil” iqtisodiyot va
taraqqiyot” jurnali

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi
336/3-sonli qarori bilan
ro'yxatdan o'tkazilgan.

MUNDARIJA

O'ZBEKISTON MOLIYA TIZIMINING ZAMONAVIY HOLATI VA UNING BARQARORLIK KO'RSATKICHLARI	18
Nazarov G'ayrat Xayrullayevich	
YUKLARNI TASHISHDA ZARURIY TRANSPORT XUJJATLARI.....	22
Ne'matov Husniddin Alijon o'g'li	
SURXONDARYO VILOYATI HUDUDLARINING MOLIYAVIY BARQARORLIGINI OSHIRISHDA MOLIYAVIY IMTIYOZ VA PREFERENSIYALARNI SAMARALI QO'LLASH YO'NALISHLARI.....	27
Otamurodova Dildora Abdukrimovna	
GLOBAL BEQARORLIK SHAROITIDA MILLIY IQTISODIYOTNING RAQOBATBARDOSHLIGINI OSHIRISH MODELLARI	32
Saidnazarova Odinabonu Saidolim qizi	
СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ ИССЛЕДОВАНИЙ В ОБЛАСТИ УЧЕТА И АУДИТА ФИНАНСОВЫХ ИНСТРУМЕНТОВ.....	37
Пулатова Мадина Бейсеновна	
Табаев Азамат Зарипбаевич	
MAJBURIYATMI YOKI MAJBURIY RISK? MOLIYAVIY MAJBURIYATLAR KONSEPTUAL ASOSLARINING IQTISODIY TABIATI VA ZAMONAVIY TALQINLARI.....	42
Palvanov Xusniddin Bekimmatovich	
ПРИНЦИПЫ И МЕТОДЫ УЧЕТА ФИНАНСОВЫХ РЕЗУЛЬТАТОВ В СИСТЕМЕ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛЕНИЯ.....	47
Пу Кебин	
TRANSPORT XIZMATLARI SIFATINI BARQARORLIK NUQTAYI NAZARIDAN O'RGANISH METODOLOGIYASI.....	51
Xodjaniyazov Elbek Sardorovich	
VILOYAT SANOAT KORXONALARINING INNOVATSION RIVOJLANISHIGA TA'SIR ETUVCHI KO'P OMILLI EMPIRIK MODELLAR ASOSIDA TAHLIL QILISH VA PROGNOZLASH (Qashqadaryo viloyati misolida)	57
Avazova Nafisa Namazovna	
SANOAT KORXONALARI SHOVQINI VA ATMOSFERA CHIQINDILARINING TURAR-JOY HUDUDLARI EKOLOGIYASIGA TA'SIRINI KAMAYTIRISH CHORALARI	61
Saparova Shohida Abduvaliyevna	
SANOAT SHOVQINI VA ATMOSFERA IFLOSLANISHINING SHAHAR TURAR JOY HUDUDLARI VA EKOLOGIYASIGA TASIRINI O'RGANISH.....	65
Shaxyusupova Nilufar Erkin qizi	
BARQAROR SHAHAR RIVOJLANISHIDA SANOAT OQOVA SUVLARINI BIOLOGIK TOZALASH TEXNOLOGIYALARINING ROLI.....	69
Tursunova Aziza Asrorovna	
SHAHAR EKOLOGIK MUHITIGA SANOAT KORXONALARINING TA'SIRINI BAHOLASH.....	75
Imomnazarov Farrux Saibjabbor o'g'li	
O'ZBEKISTONDA AYOLLAR TADBIRKORLIGI: RIVOJLANISH TENDENSIYALARI VA IQTISODIY KO'RSATKICHLAR TAHLILI.....	78
Xusanova Zulfiya Raxmatullayevna	
KORXONALARDA INVESTITSIYA SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA INNOVATSION BOSHQARUV MEKANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH.....	87
No'monjonova Muazzam Mahbubjon qizi	
SOLIQ TIZIMIDA SOLIQ RISKINI BAHOLASH USLUBIYOTI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI.....	93
Nasimov Ravshanjon Azimovich	

KICHIK VA O'RTA BIZNES SUBYEKTLARINI RAQAMLASHTIRISHNING IQTISODIY SAMARADORLIGI	100
Kazakova Zulayho Salaxiddinovna	
THE IMPACT OF DIGITAL LITERACY ON LABOR PRODUCTIVITY IN UZBEKISTAN'S SERVICE SECTOR: A REGRESSION ANALYSIS.....	106
Ismoilov Elyorjon Makhamadali Ugli	
Urinov Bobur Nasilloevich	
EKOLOGIK NIZOLARNI HAL ETISHDA SUD AMALIYOTINING O'RNI VA AHAMIYATI.....	112
Gapparov Sarvar Xolmurodovich	
ASOSIY FAOLIYAT XARAJATLARINING NAZARIY VA HUQUQIY ASOSLARI	116
Djumayeva Guzal Axtamovna	
Yadgarova Madina Xasan qizi	
RAQAMLI TRANSFORMATSIYA JARAYONIDA BANK SOHASIDAGI KIBERJINOYATLAR: TAHLIL, TAHDID VA MUHOFAZA MEKANIZMLARI	120
Xudayarova Xurshida Abdunazarovna	
ПРОБЕЛЫ В МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВОМ РЕГУЛИРОВАНИИ СОВМЕСТНОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ВОДНЫХ РЕСУРСОВ ТРАНСГРАНИЧНЫХ РЕК ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ (НА ПРИМЕРЕ БАСЕЙНА АРАЛЬСКОГО МОРЯ).....	126
Тиллахуджаев Аббосхон	
Дилфуза Шакирова	
Мухамедалиева Сайёра	
Ойбек Камилов	
ALOQA XIZMATLARI SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA RAQAMLI TRANSFORMATSIYANING O'RNI VA BAHOLASH USULLARI	139
Xazratov Abror Panjiyevich	
STRATEGIC HUMAN RESOURCE MANAGEMENT IN HIGHER EDUCATION: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES.....	146
Sultonboyeva Munira Bahodirovna	
Sultanova Kamila Muktorali Kizi	
TIJORAT BANKLARIDA BUXGALTERIYA HISOBINI TASHKIL ETISHNING NORMATIV-HUQUQIY ASOSLARI.....	154
Toshimov Azizbek Hakimovich	
Nomozov G'ofur Abdusalomovich	
DAVLAT BUDJETI XARAJATLARINING ASOSIY YO'NALISHLARI: STRUKTURAVIY TRANSFORMATSIYA VA SAMARADORLIKNI BAHOLASH	158
Izbosarov Bobur Baxriddinovich	
Umirov Sherzod Baxriddinovich	
INTEGRATION OF TRADE MARKETING AND E-COMMERCE: COMBINING ONLINE AND OFFLINE SALES CHANNELS	162
Mamatkulova Shoira Jalolovna	
AHOLIGA SAVDO XIZMATLARI KO'RSATISH SOHASINI RAQAMLASHTIRISH MEKANIZMINI TAKOMILLASHTIRISH.....	168
Qodirov Farrux Ergash o'g'li	
Jurayev Suxrobjon Saloxiddin o'g'li	
ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МАРКЕТИНГОВЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ В МАРКЕТИНГОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ.....	177
Маматкулова Шоира Джалоловна	
РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ ЛОГИСТИКИ В РАЗВИТИИ КОММЕРЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ТОРГОВЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ.....	184
Маматкулова Шоира Джалоловна	

SUN'IY INTELLEKT VA RAQAMLI TRANSFORMATSIYANING BANK SOHASIDA INTEGRATSIYASI XUSUSIYATLARI VA TAHLILI	191
Jurayeva Sevara Zakirovna	
INNOVATSION IQTISODIYOTNI SHAKLLANTIRISHNING MEHNAT BOZORIGA TA'SIRLARINI BAHOLASH MASALALARI.....	197
Tursunboyev Umarbek	
ПРИМЕНЕНИЕ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА И МЕТОДОВ МАШИННОГО ОБУЧЕНИЯ ПРИ ОЦЕНКЕ НЕДВИЖИМОГО ИМУЩЕСТВА НА ПРЕДПРИЯТИЯХ: ОПЫТ УЗБЕКИСТАНА	202
Мирджалилова Дилдора Шухратовна	
Мансурова Сайёра Бахтиёровна	
БАНК ТИЗИМИ БАРҚАРОРГИНИ ТАЪМИНЛАШ ВОСИТАЛАРИ ВА УСУЛЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ	213
Ж.О.Баходиров	
О'ZBEKISTON AGRAR SUG'URTA BOZORIDA ESG TAMOYILLARINI JORIY ETISHNING XAVFLARNI BOSHQARISH VA BARQARORLIKNI OSHIRISHDAGI O'RNI.....	219
Kodirova Samira Kamol qizi	
PERSONALISED OFFERS IN DIRECT MARKETING: IMPACT ON SALES AND CUSTOMER LOYALTY.....	225
Mamatkulova Shoira Djalolovna	
TURIZM INFRASTRUKTURASINI RIVOJLANTIRISHDA RAQAMLI XIZMATLARDAN FOYDALANISHNING NAZARIY ASOSLARI VA AQLLI TURIZM KONSEPSIYASI.....	231
Musirmanov Shohboz Usmon o'g'li	
HUDUDLARDA MADANIY TURIZM XIZMATLARINING SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING USLUBIY ASOSLARI	237
Shohruzbek Ruziyev	
MARKETING MIX FOR SERVICE COMPANIES: ADAPTATION OF CLASSIC MODELS TO SERVICE MARKETING	244
Mamatkulova Shoira Djalolovna	
15-16 YOSHLI TAEKVONDOCHILARNING KOMPLEKS TAYYORGARLIGI DINAMIKASI.....	250
Tashmatov Sherzod Rixsibayevich	
TIJORAT BANKLARIDA DAROMAD VA XARAJATLAR AUDITINI TAKOMILLASHTIRISH YO'NALISHLARI	256
Toshimov Azizbek Hakimovich	
Mamanov Isroil Islom o'g'li	
TIJORAT BANKLARIDA DAROMAD VA XARAJATLARNING IQTISODIY MOHIYATI.....	260
Toshimov Azizbek Hakimovich	
Ergashev Ilyos To'raqul o'g'li	
DELAYING MOTHERHOOD: BEHAVIORAL AND SOCIO-DEMOGRAPHIC DETERMINANTS OF EARLY CHILDBEARING IN TAJIKISTAN	264
Dr Muhammad Bilal	
Gulyorabonu Usmonova	
RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA BANK XIZMATLARI SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING INNOVATSION MEKANIZMLARI.....	275
Xasanova Xamida Xaydaraliyevna	
ELEKTRON TIJORATNI DAVLAT TOMONIDAN QO'LLAB-QUVVATLASH MEKANIZMINI TAKOMILLASHTIRISH	281
Nazarova Shahodat Ravshan qizi	
THE ROLE OF DIGITAL MARKETING IN INDUSTRIAL COMPANIES	286
Musoyeva Rukhshona Javlon qizi	
APPLICATION OF EXTREME MODELS IN ASSESSING THE ECONOMIC POTENTIAL OF AN ENTERPRISE.....	291
Musayeva Shoira Azimovna	

O'ZBEKISTON IQTISODIYOTIDA SOLIQ VA BUXGALTERIYA ISLOHOTLARINING KORXONALAR FAOLIYATIGA TA'SIRI.....	298
Isayev Jahongir Muzaffarovich	
Jumaboyeva Zuhra Umidbek qizi	
YAKKA TARTIBDAGI TADBIRKORLAR TOMONIDAN XODIMLAR DAROMADIDAN SOLIQNI TO'LOV MANBAIDA USHLAB QOLISH MEXANIZMINI TAKOMILLASHTIRISH.....	302
Sabirov Mirza Qilichbayevich	
AGRAR MAHSULOTLARNI QAYTA ISHLASH SANOATINI RIVOJLANTIRISHDA XORIJIY MAMLAKATLAR TAJRIBASI.....	309
Sheraliyev Axror Sodiqovich	
Ne'matov Javohir Zoxidjon o'g'li	
BIZNES INKUBATORLARNING TASHKILY-HUQUQIY ASOSLARI	314
Narzullayev Shodiyor Eshpulatovich	
GANDBOL BILAN SHUG'ULLANUVCHI CHIZIQ O'YINCHISINI O'YIN JARAYONIDAGI TEXNIK-TAKTIK TAYYORGARLIGINI MAXSUS MASHQLAR ORQALI OSHIRISH SAMARADORLIGI.....	323
R.O. Obloberdiyeva	
AKSIYADORLIK JAMIYATLARI TO'LOV QOBILIYATI VA MOLIYAVIY BARQARORLIGINING IQTISODIY MOHIYATI VA XUSUSIYATLARI.....	329
Ishonqulov Nizamjon Fayzullayevich	
Ishbekova Lobar Yunusxonovna	
RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA AKSIYADORLIK JAMIYATLARINING TO'LOV QOBILIYATLARINI OSHIRISH MEXANIZMLARI VA UNING NAZARIY JIHATLARI	335
Ishonqulov Nizamjon Fayzullayevich	
Ishbekova Lobar Yunusxonovna	
MUSOBAQA DAVRIDA MALAKALI MARKAZ O'YINCHILARINING HUJUM TEXNIKASINI TAKOMILLASHTIRISH USLUBIYATI	340
R.O. Obloberdiyeva	
RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA SOLIQ NIZOLARINI SUDGACHA TARTIBGA SOLISH MEXANIZMLARINI RIVOJLANTIRISH	348
Solihova Xumora Xasan qizi	
IQTISODIYOTDA "DATA SCIENCE"NING O'RNI VA AHAMIYATI.....	354
Inatullayeva Intizor Jamshid qizi	
ОЦЕНКА УСТОЙЧИВОСТИ БАНКОВСКОГО СЕКТОРА В УСЛОВИЯХ ВНЕДРЕНИЯ ЦИФРОВЫХ И ФИНТЕХ-РЕШЕНИЙ	357
Абдуллаева Шахло Рустамовна	
MAXSUS IQTISODIY ZONALAR SAMARADORLIGINI BELGILOVCHI ASOSIY KATEGORIYALAR.....	365
Arslanov U.U.	
KORXONA BOSHQARUV TIZIMINI KOMPLEKS TAHLIL QILISHNING ZAMONAVIY INNOVATSION YONDASHUVLARI	372
Yusupov Nurillo Ikromjon o'g'li	
SANOAT SOHASINI RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ORQALI RIVOJLANTIRISH.....	378
Alijonov J.A.	
Abdusattorova Dilobar Abdujabborovna	
O'ZBEKISTON IQTISODIYOTIDA INKLYUZIVLIKNI TA'MINLASHDA IJTIMOY HIMOYA VA BANDLIK SIYOSATINING ROLI.....	384
Murodullayev Saydali Fayzulla o'g'li	
XORAZM VILOYATIDA "POTENSIAL – SAMARADORLIK–BARQARORLIK" (PSB) STRATEGIYA MODELINI TATBIQ ETISH: NAZARIYA VA AMALIYOT.....	391
Yusupov Sherzodbek Baxtiyor o'g'li	
KORPARATSIYALARNI BOSHQARISHDA RAQAMLI PLATFORMALAR.....	395
Alijonov J.A.	
Egamberdiyeva Oydinoy Muhammadjon qizi	

MILLIY IQTISODIYOTNI RIVOJLANTIRISHDA MALAKALI KADRLARNING AHAMIYATI	402
Alijonov J.A.	
Bozorboyeva Maftuna Turob qizi	
RAQAMLI TRANSFORMATSIYA SHAROITIDA KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIKNI RIVOJLANTIRISHNING ZAMONAVIY YO'NALISHLARI	407
Abdullayeva Zulfiya Izzatovna	
Ashurova Jasmina Jo'ra qizi	
IMPROVING STRATEGIC MANAGEMENT SYSTEMS IN MODERN ENTERPRISES	411
Makhmudov Sunnatjon Abdujabbor ogli	
Ashurova Jasmina Jora Kizi	
MAKTABGACHA TA'LIM TIZIMIDA SOG'LOM TURMUSH TARZI KO'NIKALARINI SHAKLLANTIRISHNING ZAMONAVIY USULLARI	420
Dilsora Shodmonova	
BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA "TARBIYA" FANINI TABIIY FANLAR BILAN INTEGRATSIYALASH ASOSIDA EKOLOGIK TAFAKKURNI SHAKLLANTIRISH	427
Norbo'tayeva Iroda Yunusovna	
ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ПРЕДПОСЫЛКИ РАЗВИТИЯ БИЛИНГВИЗМА У ДЕТЕЙ В ДОШКОЛЬНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯ	431
Истамова Нигора Азимжановна	
RESURSLAR AYLANMASINI BOSHQARISH VA SIRKULAR IQTISODIYOTGA O'TISHNING INSTITUTIONAL-IQTISODIY SHARTLARI	437
Kuzieva Nargiza Ramazanovna	
Xalikulova Gulzada Tojmuratovna	
TASHQI SAVDO FAOLIYATINI SOLIQQA TORTISHNING NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLARI	445
Almuradov Ne'mat Abdullayevich	

TASHQI SAVDO FAOLIYATINI SOLIQQA TORTISHNING NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLARI

Almuradov Ne'mat Abdullayevich
mustaqil tadqiqotchi

Annotatsiya. Maqolada mamlakat tashqi savdo faoliyatini soliqqa tortishning nazariy-metodologik asoslari, uning milliy iqtisodiyot barqarorligi, budget daromadlari, eksport raqobatbardoshligi va tashqi iqtisodiy aloqalarni tartibga solishdagi o'rni tadqiq etilgan. Tashqi savdo faoliyati faqat eksport-import operatsiyalari majmui sifatida emas, balki soliq, bojxona, valyuta, logistika va institutsional boshqaruv mexanizmlari o'zaro bog'langan murakkab iqtisodiy tizim sifatida talqin qilinadi. Tadqiqotda klassik savdo nazariyalari, soliqqa tortishning fiskal va tartibga soluvchi funksiyalari, qo'shilgan qiymat solig'i, aksizlar, bojxona to'lovlari va foyda solig'ining tashqi savdo operatsiyalariga ta'siri ilmiy jihatdan yoritilgan. Shuningdek, raqamli soliq-bojxona ma'muriyatchiligi, Big Data, elektron kontrakt monitoringi va xalqaro standartlarga moslashuv tashqi savdo jarayonlarini shaffoflashtirish hamda ma'muriy xarajatlarni kamaytirishning muhim omili sifatida asoslangan. Maqolada tashqi savdoni soliqqa tortish tizimini takomillashtirishda soliq yukini maqbullashtirish, eksportni rag'batlantirish, import operatsiyalarida soliq intizomini kuchaytirish va raqamli nazorat mexanizmlarini chuqurlashtirish bo'yicha ilmiy xulosalar berilgan.

Kalit so'zlar: tashqi savdo faoliyati; soliqqa tortish; qo'shilgan qiymat solig'i; bojxona to'lovlari; foyda solig'i; eksport; import; soliq ma'muriyatchiligi; raqamli bojxona; xalqaro standartlar; soliq nazorati; iqtisodiy barqarorlik.

Аннотация. В статье исследованы теоретико-методологические основы налогообложения внешнеторговой деятельности страны, а также его роль в обеспечении устойчивости национальной экономики, формировании бюджетных доходов, повышении конкурентоспособности экспорта и регулировании внешнеэкономических связей. Внешнеторговая деятельность рассматривается не только как совокупность экспортно-импортных операций, но и как сложная экономическая система, объединяющая налоговые, таможенные, валютные, логистические и институциональные механизмы управления. В исследовании раскрыты классические теории международной торговли, фискальные и регулирующие функции налогообложения, а также влияние налога на добавленную стоимость, акцизов, таможенных платежей и налога на прибыль на внешнеторговые операции. Особое внимание уделено цифровому налогово-таможенному администрированию, применению Big Data, электронному мониторингу контрактов и адаптации к международным стандартам как важным факторам повышения прозрачности внешней торговли и снижения административных издержек.

Ключевые слова: внешнеторговая деятельность; налогообложение; налог на добавленную стоимость; таможенные платежи; налог на прибыль; экспорт; импорт; налоговое администрирование; цифровая таможня; международные стандарты; налоговый контроль; экономическая устойчивость.

Abstract. The article examines the theoretical and methodological foundations of taxation of a country's foreign trade activity and its role in ensuring national economic stability, forming budget revenues, strengthening export competitiveness and regulating external economic relations. Foreign trade activity is interpreted not only as a set of export-import operations, but also as a complex economic system that combines tax, customs, currency, logistics and institutional management mechanisms. The study discusses classical trade theories, the fiscal and regulatory functions of taxation, as well as the impact of value-added tax, excise duties, customs payments and corporate income tax on foreign trade operations. The article also substantiates the importance of digital tax and customs administration, Big Data, electronic contract monitoring and adaptation to international standards as key factors for increasing transparency, reducing administrative costs and improving the efficiency of foreign trade taxation.

Keywords: foreign trade activity; taxation; value-added tax; customs payments; corporate income tax; export; import; tax administration; digital customs; international standards; tax control; economic stability.

KIRISH

Globalashuv va xalqaro iqtisodiy integratsiya jarayonlari chuqurlashgan hozirgi sharoitda tashqi savdo faoliyati milliy iqtisodiyot rivojlanishining muhim tarkibiy qismiga aylanmoqda. Tovarlar, xizmatlar, kapital va texnologiyalar harakatida ishtirok etish mamlakatning ishlab chiqarish salohiyati, raqobatbardoshligi va valyuta tushumlari barqarorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu bois tashqi savdo operatsiyalarini soliqqa tortish tizimi faqat fiskal daromad manbai sifatida emas, balki milliy iqtisodiyotni tartibga solish, eksportni rag'batlantirish, import oqimlarini maqbullashtirish va ichki bozor barqarorligini ta'minlash vositasi sifatida qaralishi lozim.

Tashqi savdo faoliyatini soliqqa tortish tizimining ahamiyati ikki yo'nalishda namoyon bo'ladi. Birinchidan, bojxona to'lovlari, qo'shilgan qiymat solig'i, aksizlar va foyda solig'i davlat budjeti daromadlarini shakllantirishda muhim o'rin tutadi. Ikkinchidan, ushbu soliq mexanizmlari orqali eksportchi va importchi subyektlarning iqtisodiy xulq-atvoriga ta'sir ko'rsatiladi, tashqi savdo operatsiyalarining shaffofligi ta'minlanadi, raqobat muhiti va soliq intizomi mustahkamlanadi.

O'zbekistonda tashqi savdoni liberallashtirish, bojxona-tarif tartibini soddalashtirish, eksportchi korxonalarni qo'llab-quvvatlash va soliq ma'muriyatchiligini raqamlashtirish bo'yicha izchil islohotlar amalga oshirilmoqda [5; 6; 8]. Biroq tashqi savdo operatsiyalarida soliq yukining maqbul taqsimlanishi, aktivlar repatriatsiyasi monitoringi, elektron kontrakt tizimlari, eksportda qo'shilgan qiymat solig'ini hisobga olish [7; 8], chet el subyektlarini soliqqa tortish va xalqaro standartlar bilan uyg'unlashuv masalalari hali ham ilmiy-nazariy va amaliy tahlilni talab etadi.

Maqolaning maqsadi tashqi savdo faoliyatini soliqqa tortishning nazariy-metodologik asoslarini tadqiq etish, tashqi savdo soliq mexanizmlarining iqtisodiy mazmunini ochib berish va ularni takomillashtirishning ustuvor yo'nalishlarini ilmiy jihatdan asoslashdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun tashqi savdo tushunchasining iqtisodiy mazmuni, soliqqa tortish funksiyalari, xalqaro amaliyot, raqamli ma'muriyatchilik imkoniyatlari va milliy soliq siyosatini takomillashtirish yo'nalishlari tizimli tahlil qilindi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Tashqi savdo faoliyatining nazariy asoslari klassik iqtisodiy ta'limotlar bilan bevosita bog'liq. A. Smitning absolyut ustunlik nazariyasi mamlakatlar o'rtasidagi savdo resurslardan nisbatan samarali foydalanishga asoslanishini ko'rsatadi¹. Uning fikricha, har bir mamlakat o'zida boshqa mamlakatlarga nisbatan arzonroq va samaraliroq ishlab chiqariladigan mahsulotlarga ixtisoslashsa, xalqaro savdo barcha ishtirokchilar uchun iqtisodiy manfaat keltiradi. A. Smit tashqi savdoni milliy boylikni ko'paytiruvchi omil sifatida baholab, erkin raqobat, mehnat taqsimoti va bozorlarning kengayishi orqali ishlab chiqarish samaradorligi oshishini asoslab bergan. Shu jihatdan uning qarashlari tashqi savdo faoliyatida soliq va bojxona yukining haddan tashqari yuqori bo'lmisligi, ishlab chiqaruvchilarning eksport salohiyatini cheklemasligi zarurligini ilmiy jihatdan asoslashga xizmat qiladi.

D. Rikardo tomonidan ilgari surilgan solishtirma ustunlik nazariyasi esa mamlakat hatto barcha tovarlar bo'yicha mutlaq ustunlikka ega bo'lmagan sharoitda ham nisbiy xarajatlar farqi orqali tashqi savdodan manfaat olishi mumkinligini isbotlaydi². Uning fikricha, mamlakatlar ishlab chiqarishda nisbatan kam xarajat talab qiladigan mahsulotlarga ixtisoslashib, boshqa mahsulotlarni import qilsa, umumiy iqtisodiy samaradorlik ortadi. Rikardo yondashuvi tashqi savdo siyosatida soliqqa tortish mexanizmlari ishlab chiqarish xarajatlari, eksport narxlar va xalqaro raqobatbardoshlikka bevosita ta'sir ko'rsatishini anglash uchun muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi. Ayniqsa, eksport qiluvchi korxonalar uchun soliq yukining maqbul darajada bo'lishi ularning solishtirma ustunlikdan samarali foydalanishiga imkon yaratadi.

B. Olin tomonidan rivojlantirilgan Heksher-Olin modeli tashqi savdoni mamlakatlarning ishlab chiqarish omillari bilan ta'minlanganlik darajasi orqali izohlaydi³. Ushbu yondashuvga ko'ra, mamlakat qaysi ishlab chiqarish omiliga nisbatan boy bo'lsa, shu omildan intensiv foydalaniladigan mahsulotlarni eksport qilishga moyil bo'ladi. Mehnat, kapital, tabiiy resurslar va texnologiyalar taqsimoti tashqi savdo tarkibini belgilaydi. Shu nuqtayi nazardan, soliqqa tortish tizimi milliy omillar ustunligini pasaytirmasligi, aksincha, resurslardan samarali foydalanish, eksportbop mahsulotlar ishlab chiqarish va tashqi bozorlarga chiqish xarajatlari kamaytirishga xizmat qilishi zarur. B. Olinning qarashlari tashqi savdo faoliyatida soliq siyosatini ishlab chiqarish omillari samaradorligini oshirish, eksport tarkibini diversifikatsiya qilish va milliy raqobat ustunliklarini mustahkamlash bilan bog'liq holda tahlil qilish imkonini beradi.

Zamonaviy institutsional iqtisodiyot tashqi savdoni faqat narx va xarajatlar bilan emas, balki institutlar sifati, shartnomalar ijrosi, huquqiy kafolatlar, korrupsiya xavfi, bojxona rasmiylashtiruv tezligi va soliq ma'muriyatchiligi shaffofligi bilan bog'liq holda talqin qiladi. Shu sababli tashqi savdo faoliyatini soliqqa tortishda institutsional yondashuv alohida ahamiyatga ega. Chunki tashqi savdo subyektlari uchun soliq qoidalari qanchalik aniq, barqaror va prognozlanuvchan bo'lsa, eksport-import operatsiyalarining iqtisodiy samaradorligi shunchalik yuqori bo'ladi.

1 Smith A. An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations. – Chicago: University of Chicago Press, 1977. – 1152 p.

2 Ricardo D. On the Principles of Political Economy and Taxation. – London: John Murray, 1817. – 546 p.

3 Ohlin B. Interregional and International Trade. – Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1933. – 617 p.

Mahalliy olimlar tomonidan soliq siyosati, bojxona ma'muriyatchiligi, eksport-import operatsiyalarida soliq nazorati va bilvosita soliqlar mexanizmlarini takomillashtirish masalalari o'rganilgan. Jumladan, X.M. Kulimova eksport-import operatsiyalarida soliq nazoratini takomillashtirish masalalarini tadqiq etgan⁴. Zamonaviy institutsional iqtisodiyot tashqi savdoni faqat narx va xarajatlar bilan emas, balki institutlar sifati, shartnomalar ijrosi, huquqiy kafolatlar, korrupsiya xavfi, bojxona rasmiylashtiruv tezligi va soliq ma'muriyatchiligi shaffofligi bilan bog'liq holda talqin qiladi. Shu sababli tashqi savdo faoliyatini soliqqa tortishda institutsional yondashuv alohida ahamiyatga ega. Chunki tashqi savdo subyektlari uchun soliq qoidalari qanchalik aniq, barqaror va prognozlanuvchan bo'lsa, eksport-import operatsiyalarining iqtisodiy samaradorligi shunchalik yuqori bo'ladi.

F. Sharipov O'zbekistonda tashqi savdoni tartibga solishda soliq siyosatini takomillashtirish masalalarini o'rgangan⁵. Uning tadqiqotlarida soliq siyosati tashqi savdoni tartibga soluvchi muhim iqtisodiy instrument sifatida talqin qilinadi. Muallifning fikricha, eksportni rag'batlantirish, import tarkibini maqbullashtirish, milliy ishlab chiqaruvchilar manfaatlarini himoya qilish va budjet tushumlari barqarorligini ta'minlash o'rtasida muvozanatli soliq siyosati yuritilishi lozim. F. Sharipov tashqi savdo faoliyatida soliq imtiyozlari, bilvosita soliqlar, bojxona to'lovlari va soliq ma'muriyatchiligi mexanizmlari o'zaro uyg'unlashgan holda qo'llanilgandagina milliy iqtisodiyotning xalqaro raqobatbardoshligi oshishini asoslaydi.

Mahalliy ilmiy tadqiqotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda tashqi savdo faoliyatini soliqqa tortish masalalari soliq hisobining metodologik asoslari, soliq tushumlarini prognozlash, tashqi savdoni tartibga solishda soliq siyosati, eksport-import operatsiyalarida soliq nazorati va bilvosita soliqlar mexanizmlarini takomillashtirish yo'nalishlarida o'rganilgan. Biroq tashqi savdo faoliyatini soliqqa tortish tartibini raqamli ma'muriyatchilik, xalqaro standartlar, eksportni rag'batlantirish va budjet barqarorligi o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik nuqtayi nazaridan kompleks tadqiq etish zarurati saqlanib qolmoqda.

Umuman olganda, A. Smitning absolyut ustunlik nazariyasi, D. Rikardoning solishtirma ustunlik yondashuvi, B. Olinning ishlab chiqarish omillari nazariyasi tashqi savdoning fundamental iqtisodiy asoslarini ochib beradi. X.M. Kulimovaning eksport-import operatsiyalarida soliq nazoratini takomillashtirishga oid yondashuvi hamda F. Sharipovning tashqi savdoni tartibga solishda soliq siyosatini takomillashtirish bo'yicha xulosalari esa ushbu nazariy asoslarni O'zbekiston soliq tizimi va tashqi iqtisodiy faoliyati sharoitida amaliy jihatdan boyitadi. Shu bois tashqi savdo faoliyatini soliqqa tortish tizimini takomillashtirishda klassik savdo nazariyalari, institutsional yondashuvlar va milliy soliq ma'muriyatchiligi tajribasini uyg'un holda tadqiq etish maqsadga muvofiqdir.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotda dialektik yondashuv, tizimli tahlil, qiyosiy tahlil, institutsional tahlil, mantiqiy umumlashtirish va iqtisodiy jarayonlarni tarkibiy baholash usullaridan foydalanildi. Tizimli tahlil tashqi savdo faoliyatini soliqqa tortishni yagona iqtisodiy mexanizm sifatida ko'rib chiqish imkonini berdi. Ushbu mexanizmga eksport, import, soliq bazasi, bojxona to'lovlari, qo'shilgan qiymat solig'i, foyda solig'i, soliq nazorati va raqamli monitoring o'zaro bog'liq elementlar sifatida talqin qilindi.

Qiyosiy tahlil orqali tashqi savdoni soliqqa tortishda xalqaro amaliyotning muhim yo'nalishlari — eksportda QQS nol stavkasi, importda iste'mol manzili tamoyili, bojxona rasmiylashtiruvini raqamlashtirish, yagona darcha tizimlari va xavflarni boshqarish modellari o'rganildi. Institutsional tahlil esa soliq ma'muriyatchiligining huquqiy aniqlik, shaffoflik, axborot almashinuvi va nazorat samaradorligi bilan bog'liq jihatlarni baholashga xizmat qildi.

Maqola doirasida tashqi savdo faoliyatini soliqqa tortishning iqtisodiy mazmuni quyidagi mantiqiy bog'liqlik asosida o'rganildi: tashqi savdo operatsiyalari — soliq va bojxona majburiyatlari — ma'muriy nazorat — budjet daromadlari — eksport raqobatbardoshligi — iqtisodiy barqarorlik. Ushbu zanjir tashqi savdo soliq siyosatini faqat tushumlarni yig'ish vositasi emas, balki milliy iqtisodiyotning tashqi bozorlardagi pozitsiyasini mustahkamlovchi strategik mexanizm sifatida tahlil qilish imkonini beradi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Tashqi savdo faoliyati milliy iqtisodiyotning tashqi muhit bilan o'zaro bog'liqligini ta'minlaydigan strategik sohadir. Eksport orqali mamlakat valyuta tushumlarini oshiradi, ishlab chiqarish tarmoqlarida qo'shimcha qiymat yaratadi va tashqi bozorlarda raqobat tajribasini orttiradi. Import esa texnologiyalar, xomashyo, asbob-uskunalar va iste'mol tovarlari bilan ichki bozorni ta'minlaydi. Shu bilan birga, importning nazoratsiz kengayishi savdo balansiga bosim o'tkazishi, ichki ishlab chiqaruvchilar raqobatbardoshligini pasaytirishi va valyuta chiqimlarini oshirishi mumkin. Shu sababli tashqi savdo soliq siyosati eksportni rag'batlantirish va importni tartibga solish o'rtasida muvozanatni ta'minlashi lozim.

⁴ Kulimova X.M. Eksport-import operatsiyalarida soliq nazoratini takomillashtirish. Dissertatsiya avtoreferati. – Toshkent, 2022.

⁵ Sharipov F. O'zbekistonda tashqi savdoni tartibga solishda soliq siyosatini takomillashtirish. Dissertatsiya avtoreferati. – Toshkent, 2019.

Tashqi savdo operatsiyalarini soliqqa tortishda QQS muhim o'rin tutadi. Xalqaro amaliyotda qo'shilgan qiymat solig'i, odatda, iste'mol manzili tamoyili asosida qo'llaniladi. Eksport operatsiyalarida nol stavkadan foydalanish milliy eksportchi korxonalarining tashqi bozorlardagi narx raqobatbardoshligini saqlashga xizmat qiladi. Import operatsiyalarida QQS qo'llanilishi esa ichki va tashqi tovarlar o'rtasida teng soliq muhitini ta'minlaydi. Ammo QQSni hisobga olish va qaytarish jarayonidagi kechikishlar eksportchilar aylanma mablag'lariga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shuning uchun QQS ma'muriyatchiligini raqamlashtirish va real vaqtda tekshirish imkoniyatlarini kengaytirish dolzarb hisoblanadi.

Bojxona to'lovlari tashqi savdo faoliyatini tartibga solishda fiskal hamda ichki bozorni himoya qilish vazifalarini bajaradi. Ularning yuqori darajada belgilanishi ayrim hollarda mahalliy ishlab chiqaruvchilarni himoya qilsa-da, tashqi savdo xarajatlarini oshiradi, import uskunalar va texnologiyalari qimmatlashishiga olib keladi. Shu bois bojxona-tarif siyosatida tabaqalashtirilgan yondashuv zarur [6]: strategik uskunalar, eksportga yo'naltirilgan ishlab chiqarish uchun zarur xomashyo va innovatsion texnologiyalar bo'yicha yengillashtirilgan tartiblar qo'llanilishi, iste'mol bozorida raqobatga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi import oqimlariga nisbatan esa maqsadli nazorat kuchaytirilishi mumkin.

Tadqiqot materiallarida tashqi savdo operatsiyalarida aktivlar repatriatsiyasi, elektron kontrakt tizimi, bajarilgan ishlar va ko'rsatilgan xizmatlarni axborot tizimlari orqali tasdiqlash [7], shuningdek, eksport tovarlari uchun to'langan QQS summasini hisobga olish masalalari alohida qayd etilgan. Bu holat tashqi savdoni soliqqa tortish tizimida nazorat va rag'bat mexanizmlari o'zaro uyg'unlashtirilishi zarurligini ko'rsatadi. Agar tizim faqat qat'iy nazoratga asoslangan bo'lsa, tashqi savdo subyektlarining faolligi pasayishi mumkin; agar nazorat yetarli bo'lmasa, budget yo'qotishlari va soliq majburiyatlarini bajarmaslik holatlari ortishi mumkin. Shuning uchun optimal model nazorat, shaffoflik va rag'batlantirishni bir vaqtda qamrab olishi lozim.

Raqamli texnologiyalar tashqi savdo operatsiyalarini soliqqa tortishda sifat jihatidan yangi bosqichni shakllantirmoqda. Elektron hisobvaraqa-fakturalar, elektron kontraktlar, bojxona deklaratsiyalarini avtomatik tekshirish, xavflarni baholash tizimlari, Big Data va sun'iy intellekt asosidagi tahlil soliq ma'muriyatchiligini inson omiliga bog'liqlikdan bosqichma-bosqich ozod qiladi. Natijada korrupsiya xavfi kamayadi, soliq nazoratining tanlovchanligi oshadi, halol tashqi savdo subyektlari uchun ma'muriy yuk pasayadi.

Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, tashqi savdoni soliqqa tortish tizimi samaradorligi soliq stavkalari darajasi bilan emas, balki ma'muriyatchilik sifati bilan ham belgilanadi. Germaniya amaliyotida tashqi savdo operatsiyalari Yevropa Ittifoqining yagona bojxona va soliq siyosati bilan uyg'unlashgan holda amal qiladi, eksport operatsiyalarida QQS bo'yicha nol stavka qo'llanilishi va bojxona jarayonlarining raqamli platformalar orqali boshqarilishi yuqori ma'muriy samaradorlikni ta'minlaydi. Bunday yondashuv O'zbekiston uchun tashqi savdo jarayonlarini soddalashtirish, eksport zanjirlarini optimallashtirish va global qiymat zanjirlariga integratsiyani kuchaytirish nuqtayi nazaridan muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Tashqi savdo faoliyatini soliqqa tortish tizimida foyda solig'ining o'rni ham muhim. Eksport operatsiyalaridan olinadigan foydani soliqqa tortishda ikki omilni hisobga olish zarur: birinchisi, eksportchi korxonaning tashqi bozorda raqobatbardoshligini saqlash; ikkinchisi, davlat budgeti daromadlari barqarorligini ta'minlash. Agar foyda solig'i bo'yicha imtiyozlar maqsadsiz va samaradorlik mezonlarisiz qo'llanilsa, budget tushumlari qisqarishi mumkin. Agar soliq yuki keskin oshirilsa, eksportchi korxonalarining moliyaviy natijalariga salbiy ta'sir ko'rsatishi ehtimoli mavjud. Demak, bu yo'nalishda samaradorlikka bog'langan, tarmoq xususiyatlarini hisobga oluvchi va eksport qo'shilgan qiymatiga asoslangan yondashuv zarur.

1-jadval

Tashqi savdo operatsiyalarini soliqqa tortish vositalarining iqtisodiy mazmuni⁶

Vositalar	Qo'llanish sohasi	Asosiy vazifasi	Iqtisodiy natija
Qo'shilgan qiymat solig'i	Eksport va import operatsiyalari	Iste'mol manzili tamoyili asosida soliq neytralligini ta'minlash	Eksport raqobatbardoshligi saqlanadi, importda teng soliq muhiti shakllanadi
Bojxona bojlari	Tovarlar importi va ayrim eksport rejimlari	Ichki bozorni tartibga solish va budget daromadlarini shakllantirish	Import oqimlari maqbullashadi, mahalliy ishlab chiqarish himoya qilinadi
Aksiz solig'i	Aksiz to'lanadigan tovarlar aylanmasi	Iste'mol tarkibini tartibga solish va ijtimoiy-fiskal maqsadlarga erishish	Narx orqali talab boshqariladi, budget tushumlari ortadi
Foyda solig'i	Eksport-importdan olingan moliyaviy natija	Tashqi savdo subyektlari foydasidan budget daromadi shakllantirish	Fiskal barqarorlik ta'minlanadi, imtiyozlar samaradorligi baholanadi
Raqamli soliq-bojxona nazorati	Elektron kontrakt, deklaratsiya, hisobvaraqa-fakturalar	Shaffoflikni oshirish, xavflarni aniqlash va soliqdan qochishni cheklash	Ma'muriy xarajatlar kamayadi, soliq intizomi kuchayadi

6 Manba: muallif tomonidan tuzilgan.

=Tashqi savdo faoliyatini soliqqa tortish tizimining samaradorligi soliq siyosati va tashqi iqtisodiy siyosatning o'zaro muvofiqligiga bog'liq. Agar soliq siyosati faqat budjet tushumlarini oshirishga qaratilsa, tashqi savdo subyektlari uchun xarajatlar ortishi va eksport salohiyati pasayishi mumkin. Agar soliq imtiyozlari keng, ammo natijaviylik mezonlarisiz berilsa, budjet daromadlari qisqaradi va raqobatda tengsizlik paydo bo'ladi. Shu sababli tashqi savdoni soliqqa tortishda maqsadlilik, shaffoflik va baholanuvchanlik prinsiplari ustuvor bo'lishi lozim.

Tadqiqotda tashqi savdoni soliqqa tortish tizimida uchta asosiy muvozanat muhimligi aniqlandi. Birinchisi — fiskal muvozanat, ya'ni budjet daromadlari barqarorligini ta'minlash. Ikkinchisi — raqobat muvozanati, ya'ni mahalliy ishlab chiqaruvchi va tashqi savdo subyekti uchun adolatli shart-sharoit yaratish. Uchinchisi — ma'muriy muvozanat, ya'ni nazoratni kuchaytirish bilan tadbirkorlik faoliyatiga ortiqcha byurokratik bosim o'rtasidagi nisbatni saqlash. Ushbu uch muvozanat ta'minlanganda tashqi savdo soliq tizimi iqtisodiy o'sishga xizmat qiladigan institutga aylanadi.

Tashqi savdoni soliqqa tortishning nazariy-metodologik asoslari soliqlarning ikkilamchi tabiatini ham hisobga olishi kerak. Bir tomondan, soliqlar davlat budjeti daromadlarini shakllantiradi; ikkinchi tomondan, ular korxonalar xarajatlari, narxlar, investitsiya qarorlari va tashqi bozorlarda raqobatbardoshlikka ta'sir qiladi. Shuning uchun tashqi savdo soliq siyosatida har bir instrumentning fiskal natijasi bilan bir qatorda uning tashqi savdo hajmiga, eksport geografiyasiga, import tarkibiga va korxonalar likvidligiga ta'siri baholanishi zarur.

Xalqaro standartlarga moslashuv tashqi savdo operatsiyalarini soliqqa tortish tizimi uchun alohida ahamiyatga ega. OECD VAT/GST yo'riqnomalari, Jahon savdo tashkiloti tamoyillari, Yevropa Ittifoqi tajribasi va yagona darcha mexanizmlari tashqi savdo jarayonlarida shaffoflik, soliq neytralligi va ikki marta soliqqa tortishning oldini olishga qaratilgan. O'zbekistonda ushbu yo'nalishlarni chuqurlashtirish tashqi savdo subyektlarining xalqaro bozorlarga chiqishini yengillashtiradi va mamlakatning investitsion jozibadorligini oshiradi [4].

2-jadval

Tashqi savdoni soliqqa tortish tizimini takomillashtirishning ustuvor yo'nalishlari⁷

Yo'nalish	Muammo mazmuni	Takomillashtirish chorasi	Kutiladigan samara
QQS ma'muriyatchiligi	Eksportda to'langan QQSni hisobga olish va qaytarishda kechikishlar aylanma mablag'larga ta'sir qiladi.	Elektron hisobvara-faktura va kontrakt ma'lumotlarini integratsiya qilish.	Eksportchilar likvidligi oshadi, soliq neytralligi ta'minlanadi.
Aktivlar repatriatsiyasi	Tushumlarning kech qaytishi tashqi savdo intizomi va valyuta barqarorligiga ta'sir qiladi.	Jazo va rag'batni birlashtirgan kompensatsion mexanizmlarni qo'llash.	Valyuta tushumlari tezlashadi, soliq-bojxona nazorati samarali bo'ladi.
Bojxona rasmiylashtiruv	Qo'l mehnati va hujjatlar ko'pligi ma'muriy xarajatlarni oshiradi.	Yagona elektron darcha, xavflarni avtomatik baholash va raqamli deklaratsiyani kengaytirish.	Tashqi savdo operatsiyalari tezlashadi, korrupsiya xavfi kamayadi.
Xalqaro standartlar	Soliq va bojxona qoidalarining xalqaro talablar bilan to'liq uyg'un emasligi.	OECD, WTO va mintaqaviy savdo talablariga mos normativ mexanizmlarni kuchaytirish.	Global bozorlarga kirish osonlashadi, investitsion ishonch ortadi.
Ma'lumotlar tahlili	Soliq xavflarini aniqlashda ma'lumotlardan foydalanish yetarli emas.	Big Data va sun'iy intellekt asosida xavf profillarini shakllantirish.	Nazorat tanlovchanligi oshadi, halol subyektlar uchun yuk kamayadi.

Tashqi savdo faoliyatini soliqqa tortishda raqamli platformalarning roli ortib borayotgani soliq ma'muriyatchiligining mazmunini o'zgartirmoqda. Avvalgi yondashuvlarda asosiy e'tibor hujjatlarni tekshirish va keyingi nazoratga qaratilgan bo'lsa, hozirgi sharoitda ma'lumotlar oqimini real vaqtda tahlil qilish, avtomatik moslashtirish, xavf signallarini aniqlash va tashqi savdo operatsiyalari bo'yicha kompleks elektron iz qoldirish imkoniyatlari muhim ahamiyat kasb etmoqda. Bu jarayon soliq nazoratini jazolovchi amaliyotdan profilaktik va tahliliy boshqaruv mexanizmiga aylantiradi. Soliqqa tortishda fiskal manfaat va tashqi savdo rivojlanishi o'rtasidagi muvozanatni ta'minlash uchun imtiyozlar siyosatini qayta ko'rib chiqish lozim. Imtiyozlar umumiy va

7 **Manba:** muallif tomonidan tuzilgan.

muddatsiz shaklda emas, balki aniq natijalarga — eksport hajmi, qo'shilgan qiymat darajasi, yangi bozorlarga chiqish, valyuta tushumlari barqarorligi, investitsiya kiritish va soliq intizomiga bog'langan holda qo'llanilishi maqsadga muvofiq. Bunday yondashuv imtiyozlarning fiskal yo'qotish emas, balki iqtisodiy qaytim beruvchi instrument sifatida ishlashini ta'minlaydi.

Tashqi savdo operatsiyalarida soliq nazoratining eng murakkab jihatlaridan biri — narxlar, shartnomalar, tovar harakati va valyuta tushumlari o'rtasidagi bog'liqlikni tekshirishdir. Bu jarayonda soliq organlari, bojxona organlari, banklar, statistika idoralari va tashqi savdo subyektlari ma'lumotlarini yagona axborot muhitida integratsiya qilish talab etiladi. Ma'lumotlar uzviy bog'lanmagan sharoitda soliqdan qochish, tovar qiymatini noto'g'ri ko'rsatish, aktivlar repatriatsiyasini kechiktirish va soxta operatsiyalar xavfi yuqori bo'ladi. Ilmiy nuqtai nazardan, tashqi savdo faoliyatini soliqqa tortish tizimini takomillashtirishning konseptual modeli beshta blokdan iborat bo'lishi mumkin: normativ-huquqiy blok, fiskal blok, raqamli ma'muriyatchilik bloki, xalqaro integratsiya bloki va natijaviylikni baholash bloki. Normativ blok qoidalar aniqligini ta'minlaydi; fiskal blok budjet daromadlarini shakllantiradi; raqamli blok nazorat va shaffoflikni kuchaytiradi; xalqaro blok savdo standartlariga moslashuvni ta'minlaydi; baholash bloki esa siyosat samaradorligini ko'rsatkichlar asosida o'lchash imkonini beradi. Bunday model tashqi savdo soliq siyosatining amaliyotda faqat alohida soliq turlari yig'indisi sifatida emas, balki iqtisodiy o'sish, eksportni kengaytirish, importni maqbullashtirish, budjet daromadlarini barqarorlashtirish va xalqaro raqobatbardoshlikni oshirishga qaratilgan kompleks institut sifatida ishlashini ta'minlaydi. Shuning uchun tashqi savdoni soliqqa tortish tizimida qabul qilinadigan har bir qaror uning fiskal, ma'muriy, raqobat va institutsional oqibatlari bilan birgalikda baholanishi lozim. Tashqi savdo faoliyatini soliqqa tortish tizimini nazariy jihatdan to'g'ri qurish uchun uning maqsadlarini aniq ierarxiya asosida belgilash zarur. Birinchi darajada davlat budjeti daromadlarining barqarorligi turadi. Ikkinchi darajada milliy ishlab chiqaruvchilarning tashqi bozorlarda raqobatbardoshligini ta'minlash, uchinchi darajada esa tashqi savdo operatsiyalarida shaffoflik va qonunchilikka rioya etish darajasini oshirish maqsadi turadi. Bu maqsadlar bir-biriga zid emas, aksincha, to'g'ri muvofiqlashtirilganda bir-birini to'ldiradi. Masalan, eksportchilar uchun QQS mexanizmining samarali ishlashi ularning likvidligini oshiradi, eksport hajmini kengaytiradi va o'rta muddatda soliq bazasini kengaytirishga xizmat qiladi. Konseptual jihatdan tashqi savdo soliq siyosatini to'rtta o'zaro bog'liq blokda ko'rish mumkin. Birinchi blok — fiskal blok bo'lib, u budjet tushumlari, soliq bazasi, bojxona to'lovlari va foyda solig'i orqali davlat moliyaviy resurslarini shakllantiradi. Ikkinchi blok — rag'batlantiruvchi blok bo'lib, eksportchi korxonalarining tashqi bozorlarga chiqishini yengillashtirish, yuqori qo'shilgan qiymatli mahsulotlar ulushini oshirish va xalqaro kooperatsiyani kengaytirishga xizmat qiladi.

Uchinchi blok — nazorat bloki bo'lib, tovar harakati, kontraktlar, valyuta tushumi va soliq hisobotlari o'rtasidagi ma'lumotlar uyg'unligini ta'minlaydi. To'rtinchi blok — institutsional blok bo'lib, huquqiy barqarorlik, raqamli infratuzilma, xalqaro standartlar va idoralararo axborot almashinuvini qamrab oladi.

Ushbu bloklar o'rtasidagi bog'liqlik tashqi savdo faoliyatini soliqqa tortishda tizimli yondashuvni talab etadi. Masalan, foyda solig'i stavkasini o'zgartirish faqat fiskal nuqtai nazardan emas, balki eksportchilarning narx siyosati, investitsiya rejalari, xalqaro shartnomalar bo'yicha majburiyatlari va valyuta tushumlari dinamikasi bilan birgalikda baholanishi kerak. Xuddi shuningdek, bojxona imtiyozlari import uskunalarini arzonlashtirishi mumkin, ammo ular mahalliy ishlab chiqaruvchilarga ta'siri va budjet tushumlari nuqtai nazaridan ham tahlil qilinishi zarur.

Tashqi savdo soliq siyosatini takomillashtirishda tavakkalchilikka asoslangan nazorat tizimi alohida ahamiyatga ega. Barcha subyektlarni bir xil darajada tekshirish ma'muriy xarajatlarni oshiradi va halol tadbirkorlar faoliyatiga ortiqcha to'siq qo'yadi. Shu sababli eksport-import operatsiyalari bo'yicha xavf profillarini shakllantirish, tovar turi, kontrakt qiymati, kontragent mamlakati, to'lov muddati, soliq tarixi va bojxona deklaratsiyalari ma'lumotlarini integratsiya qilish zarur. Bunday yondashuv nazoratni maqsadli, tezkor va natijaviy qiladi. Milliy amaliyot uchun muhim masalalardan biri tashqi savdo operatsiyalarida soliq nazorati va tadbirkorlik erkinligi o'rtasidagi muvozanatni saqlashdir. Tashqi savdo subyektlari uchun qoidalar aniq va barqaror bo'lmasa, tadbirkorlar o'z investitsiya va eksport rejalari uzoq muddatli asosda shakllantira olmaydi. Shuning uchun soliq qonunchiligiga tez-tez o'zgarishlar kiritishdan ko'ra, oldindan e'lon qilingan, bosqichma-bosqich joriy etiladigan va ta'siri baholangan mexanizmlardan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Shu bilan birga, tashqi savdo soliq siyosatini xalqaro savdo bitimlari va mintaqaviy integratsiya jarayonlari bilan uyg'unlashtirish muhim. Yevropa Ittifoqi GSP+ tizimi, Jahon savdo tashkilotiga qo'shilish jarayoni, mintaqaviy transport-logistika yo'laklari va Markaziy Osiyo mamlakatlari bilan savdo hamkorligi tashqi savdo soliq ma'muriyatchiligiga yangi talablar qo'yadi. Bu talablar tovar kelib chiqishi, sertifikatlashtirish, texnik reglamentlar, bojxona qiymati va soliq hisobotlarining xalqaro talablarga mos bo'lishini taqozo etadi.

Konseptual blok	Mazmuni	Asosiy instrumentlar	Natijaviy ko'rsatkichlar
Fiskal blok	Budjet daromadlarini shakllantirish va soliq bazasini kengaytirish	QQS, foyda solig'i, aksiz, bojxona to'lovlari	Soliq tushumlari, budjet barqarorligi, soliq bazasi o'sishi
Rag'batlantiruvchi blok	Eksport va yuqori qo'shilgan qiymatli ishlab chiqarishni qo'llab-quvvatlash	QQS nol stavkasi, maqsadli imtiyozlar, bojxona yengilliklari	Eksport hajmi, eksport geografiyasi, qo'shilgan qiymat ulushi
Nazorat bloki	Tashqi savdo operatsiyalarida qonunchilikka rioya etilishini ta'minlash	Elektron kontrakt, xavflarni baholash, idoralararo ma'lumot almashinuvi	Repatriatsiya darajasi, soliq xavfi, qonunbuzarliklar kamayishi
Institutsional blok	Qoidalar barqarorligi, raqamli infratuzilma va xalqaro standartlarga moslashuv	Yagona elektron darcha, Big Data, WTO va OECD talablari	Ma'muriy xarajatlar, rasmiylashtiruv vaqti, investorlar ishonchi

Tashqi savdo soliq siyosatining fiskal, rag'batlantiruvchi, nazorat va institutsional yo'nalishlari yagona konseptual tizimni tashkil etadi. Ushbu tizim tashqi savdo operatsiyalarini soliqqa tortishni faqat budjet daromadlarini shakllantirish vositasi sifatida emas, balki eksport faolligini oshirish, soliq bazasini kengaytirish, qonunchilikka rioya etilishini ta'minlash va tashqi iqtisodiy faoliyat subyektlari uchun qulay institutsional muhit yaratishga xizmat qiluvchi kompleks iqtisodiy mexanizm sifatida talqin etish imkonini beradi. QQS, foyda solig'i, aksizlar va bojxona to'lovlari budjet barqarorligini ta'minlansa, maqsadli imtiyozlar, nol stavka, bojxona yengilliklari va raqamli nazorat mexanizmlari tashqi savdo ishtirokchilarining faolligini oshirish hamda eksport tarkibida yuqori qo'shilgan qiymatli mahsulotlar ulushini ko'paytirishga xizmat qiladi.

Tashqi savdo soliq siyosatining samaradorligi alohida soliq turi yoki ma'muriy chora bilan emas, balki fiskal manfaatlar, rag'batlantirish mexanizmlari, nazorat instrumentlari va institutsional infratuzilmaning o'zaro uyg'unligi bilan belgilanadi. Elektron shartnoma, yagona elektron darcha, xavflarni baholash, idoralararo ma'lumot almashinuvi va Big Data texnologiyalaridan foydalanish soliq ma'muriyatchiligini shaffoflashtirib, repatriatsiya darajasini oshirish, qonunbuzarliklarni kamaytirish va rasmiylashtirish vaqtini qisqartirishga xizmat qiladi. Natijada tashqi savdo soliq siyosati budjet tushumlarini barqarorlashtirish bilan birga, eksport geografiyasini kengaytirish, investorlar ishonchini mustahkamlash va milliy iqtisodiyotning xalqaro bozorlarga integratsiyalashuvini jadallashtiruvchi muhim institutsional-iqtisodiy mexanizm sifatida namoyon bo'ladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Olib borilgan tadqiqotlar tashqi savdo faoliyatini soliqqa tortish tizimi milliy iqtisodiyotda ko'p funksiyali institut ekanini ko'rsatdi. U bir vaqtning o'zida davlat budjeti daromadlarini shakllantiradi, tashqi savdo oqimlarini tartibga soladi, eksportchi korxonalarining raqobatbardoshligiga ta'sir ko'rsatadi va tashqi iqtisodiy munosabatlarda shaffoflikni ta'minlaydi. Shu sababli mazkur tizimni takomillashtirishda faqat soliq stavkalarini o'zgartirish bilan cheklanish yetarli emas; ma'muriyatchilik, raqamlashtirish, xalqaro standartlar va natijaviylik mezonlari ham birgalikda rivojlantirilishi zarur:

Birinchidan, tashqi savdo faoliyatini soliqqa tortishda QQS mexanizmini yanada soddalashtirish va raqamlashtirish maqsadga muvofiq. Eksport tovarlari uchun to'langan QQSni hisobga olishda elektron kontrakt, elektron hisobvara-faktura, bojxona deklaratsiyasi va bank ma'lumotlari o'rtasida avtomatik bog'liqlik yaratilishi lozim [8]. Bu eksportchilarning aylanma mablag'lari muzlab qolishini kamaytiradi va soliq neytralligini ta'minlaydi.

Ikkinchidan, tashqi savdo operatsiyalarida aktivlar repatriatsiyasini ta'minlashda faqat jarima qo'llash emas, balki belgilangan muddatda aktivlarni mamlakatga qaytargan subyektlar uchun rag'batlantiruvchi-kompensatsion mexanizmlarni kengaytirish zarur. Bu yondashuv tashqi savdo intizomini kuchaytiradi, valyuta tushumlari barqarorligini ta'minlaydi va biznes uchun adolatli munosabat muhitini shakllantiradi.

Uchinchidan, bojxona va soliq ma'muriyatchiligini yagona raqamli ekotizim sifatida rivojlantirish lozim. Big Data, sun'iy intellekt, xavflarni boshqarish tizimi, blokcheyn elementlari va yagona elektron darcha mexanizmlari orqali tashqi savdo operatsiyalarini real vaqtda monitoring qilish imkoniyati kengaytirilishi maqsadga muvofiq. Bu korrupsiya xavfini kamaytiradi, nazorat tanlovchanligini oshiradi va halol tadbirkorlar uchun ma'muriy yukni pasaytiradi.

8 Manba: muallif tomonidan tuzilgan.

To'rtinchidan, eksport va import operatsiyalarini soliqqa tortishda xalqaro standartlarga moslashuvni chuqurlashtirish zarur. OECD VAT/GST tamoyillari, Jahon savdo tashkiloti qoidalari va yagona darcha tizimlari bo'yicha ilg'or amaliyotlar milliy qonunchilik va ma'muriyatchilikka bosqichma-bosqich integratsiya qilinishi tashqi savdo faoliyatining prognozlanuvchanligini oshiradi.

Beshinchidan, tashqi savdo soliq siyosati samaradorligini baholash uchun kompleks indikatorlar tizimini joriy etish lozim. Unda budjet tushumlari, eksport hajmi, import tarkibi, QQS qaytarish muddati, bojxona rasmiylashtiruv vaqti, aktivlar repatriatsiyasi darajasi, soliq xavflari va tadbirkorlar uchun ma'muriy xarajatlar kabi ko'rsatkichlar o'zaro bog'liq holda baholanishi kerak. Bunday yondashuv tashqi savdoni soliqqa tortish tizimini strategik boshqarish imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Smith A. *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. – Chicago: University of Chicago Press, 1977. – 1152 p.
  2. Ricardo D. *On the Principles of Political Economy and Taxation*. – London: John Murray, 1817. – 546 p.
  3. Ohlin B. *Interregional and International Trade*. – Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1933. – 617 p.
  4. OECD. *International VAT/GST Guidelines*. – Paris: OECD Publishing, 2017. – DOI: 10.1787/9789264271401-en.
- O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 29-iyundagi PF-5468-son "O'zbekiston Respublikasining soliq siyosatini takomillashtirish konsepsiyasi to'g'risida"gi Farmoni. <https://lex.uz/docs/-3802378>
- O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 29-iyundagi PQ-3818-son "O'zbekiston Respublikasining tashqi iqtisodiy faoliyatini yanada tartibga solish hamda bojxona-tarif jihatdan tartibga solish tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori. <https://lex.uz/docs/-3802363>
- O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 14-maydagi 283-son "O'zbekiston Respublikasida tashqi savdo operatsiyalari monitoringini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori. <https://lex.uz/docs/-4812419>
- O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 24-avgustdagi PQ-5231-son "Qo'shilgan qiymat solig'i ma'muriyatchiligini takomillashtirish to'g'risida"gi qarori. <https://lex.uz/docs/-5599666>
- Kulimova X.M. Eksport-import operatsiyalarida soliq nazoratini takomillashtirish: dissertatsiya avtoreferati. – Toshkent, 2022.
- Sharipov F.G'. O'zbekistonda tashqi savdoni tartibga solishda soliq siyosatini takomillashtirish: dissertatsiya avtoreferati. – Toshkent, 2019. – 73 b.

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz HAKIMOV

Musahhih: Zokir ALIBEKOV

Sahifalovchi va dizayner: Hasan MAQSUDOV

2026. № 6/1

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelmasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin. Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

EI.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: @iqtisodiyot_77

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, @iqtisodiyot_77 telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>